

ИМОВИНСКА КРИВИЧНА ДЕЛА У ДУШАНОВОМ ЗАКОННИКУ

Апстракт: *Кривична дела против имовине (имовинска кривична дела) представљају дела општег, класичног криминалитета. Она су позната од најстаријих времена писане правне историје уопште, па тако и у Србији. Ради се о великом броју кривичних дела којима се повређује или угрожава имовина другог лица. Њихова се последица јавља у виду доношења штете другом физичком или правном лицу. Учиниоци ових кривичних дела радњу извршења предузимају са намером прибављања противправне имовинске користи. За ова кривична дела су прописане строге казне, не само данас већ и у праву средњовековне Србије. У раду се анализирају појам, садржина, карактеристике и облици испољавања имовинских кривичних дела у Душановом законнику.*

Кључне речи: *Душанов законик, кривично дело, имовина, казна, одговорност*

На црквено-народним саборима у Скопљу 1349. и 1354. године цар Срба и Грка (како се називао), Стефан Душан Силни, прогласио је Душанов законик, најзначајнији правни зборник раног феудализма. Овај законик је садржавао норме различитих грана права као што су: уставно, управно, црквено, брачно, породично, имовинско и кривично право, са основама кривичнопроцесног права¹.

Међу његовим основним одредбама које се односе на кривичноправну заштиту најзначајнијих друштвених и личних добара, вредности и интереса налазе се инкриминације појединих облика и видова повреде и угрожавања имовине: личне, породичне, задружне, сеоске, црквене и властелинске, односно владарске (царске). За ова су различита кривична дела прописане и различите врсте и мере казни (смртна казна, телесна казна, новчана казна), зависно од стелешке припадности учиниоца, односно жртве (пасивног субјекта).

У наредним излагањима ћемо анализирају поједина кривична дела имовинског карактера према унутрашњој систематици која је теоријског (научног) карактера, будући да таква систематика није садржана у самом законском тексту (као уосталом код свих кривичних закона који су били у примени до 18. века и доношења револуционарног француског Кривичног законика из 1791. године).

¹ Н. Радојчић, Душанов законик, Нови Сад 1950, 45-61.

Колективна кривична одговорност

Закон благовернаго цара Стефана у одредби члана 52. успоставља колективну кривичну одговорност за учињена кривична дела – то је одговорност целе куће. Наиме, у случају извршења неког "сагрешенија" (кривичног дела) које је прописано у Законику, примарна јер одговорност његовог учиниоца. Уколико такав учинилац не плати новчану казну – виру, тада се одговорност за учињено кривично дело преноси на његову породицу (или како Законик каже – кућу) која је дужна да плати новчану казну.²

Колективна кривична одговорност за имовинска кривична дела је такође прописана одредбом члана 71. Законика. И ова законска одредба говори о одговорности куће за учињено кривично дело, која је дужна да плати новчану казну, ако њен члан – брат, син или родим који су у једној кући – учине "зло дело". Истина, законодавац говори о одговорности "господара куће", дакле, њеног старешине.

Колективна одговорност куће је прописана за кривично дело паљевине куће, гувна, сламе или сена (члан 99.). Дакле, овде се ради о кривичном делу изазивања опште опасности ватром (у виду жара, тињања или отвореног пламена). За дело паљевине је прописана одговорност целог села у виду накнаде причињене штете поједницу чија је имовина на овај начин уништена или оштећена.³

На сличан начин је у члану 100. предвиђена одговорност околине за изазвану паљевину изван села којом приликом је неком лицу причињена штета.

Ова колективна кривична одговорност (из чл. 99 и 100) је ипак сукундарног, супсидијарног карактера. Наиме, село, односно околина су дужни да надокнаде причињену штету само у случају ако не предају учиниоца оваквог криминалног дела судским органима.⁴

И члан 126. предвиђа одговорност околине града у случају да је на њеном подручју извршено кривично дело крађе (одузимања туђе покретне ствари) или отмица неког лица. То значи да је околина града била обавезна да плати на овај начин причињену штету.

Колективна одговорност је предвиђена и за крађу царевих свиња (члан 191). Наиме, у случају крађе свиња које су припадале цару, била је прописана одговорност целог села. Ако би се пак радило о крађи свиња у туђем власништву, тада је прописана одговорност свињара заједно са жупом (солидарна кривична одговорност) који су плаћали новчану казну.⁵

Општа имовинска кривична дела

Душанов законик познаје класична имовинска кривична дела која су управљена на повреду или угрожавање туђе имовине. Последица ових дела се манифестује у наступању имовинске штете другом физичком или правном лицу (колективитету), односно држави коју оличава царска власт.

² Н. Селаковић, Душанов законик и правни транспланти, Београд 2007, 20-28.

³ З. Стојановић, „Кривично право средњовековне Србије“, Годишњак Правног факултета у Бања Луци, 18-20, Бања Лука 1993-1995, 78-92.

⁴ С. Новаковић, Законик Стефана Душана, цара српског: 1349 и 1354, Београд 1898, 27-32.

⁵ Т. Тарановски, Историја српског права у Немањинској држави, Београд 1996, 454-460.

Као најзначајнија имовинска кривична дела која предвиђа овај законски текст јављају се: а) крађа (где је ноћна крађа или крађа царских свиња тежи облик дела запрећем тежом врстом казне), б) разбојништво (гус – насилно отимање туђе имовине), в) прикривање учиниоца крађе, односно разбојништва, г) уништење и оштећење туђе имовине и д) превара.⁶

Новчана казна је прописана за специфична имовинска кривична дела која се састоје у наношењу штете имовинског карактера другом лицу или заједници.⁷

Тако се у члану 76. прописује обавеза плаћања новчане казне у случају напасања стоке на туђој њиви (житу или винограду или ливади). Ако је штета на овај начин проузрокована из нехата или како Законик каже "грехом" (непажњом, несмотреношћу), тада је учинилац овог дела дужан да плати новчану казну у висини штете која је на овај начин проузрокована другом лицу (и то само уколико он затражи одштету у висини према свом уверењу). У случају намерног, дакле, умишљајног проузроковања штете на овај начин, прописана је новчана казна у висини проузроковане штете уз додатак од шест волова. Очигледно је да је законодавац разликовао степен друштвене опасности учињених дела сходно степену и облику кривице (зависно од постојања умишљаја или нехата).

У случају сукоба (свађе, напада или другог облика физичког сукобљавања више лица) Законик⁸ прописује новчану казну, чија се врста и висина крећу зависно од степена сталешке припадности учиниоца или жртве. Такво је решење предвиђено у одредби члана 77. Према ставу законодавца, у случају сукоба између сељана – прописана је новчана казна од педесет перпера. Ако се пак ради о сукобу између Влаха и Арбанаса, дакле, домаћег држављанина (данашњим речима) и странца, тада је била прописана новчана казна од стотину перпера. Но, ова се новчана казна плаћала на следећи начин: а) половина прописане казне је ишла цару, док је друга половина била предавана господару села где је овакав сукоб и избио.

Члан 145. Душановог законика прописује кривична дела крађе и разбојништва. Будући да у великом броју одредби законодавац говори заједно у јединству ова два кривична дела, очигледно је да је за њихово сузбијање и спречавање била прека потреба времена и друштва средњовековне Србије. На овај начин се прокламује да нигде у царству и ван њега нема гусара и крадљиваца. Ове су се појаве сузбијале и кажавале увек и на сваком месту.⁹

Тако је за гусарство (разбојништво) била прописана смртна казна вешањем и то наглавачке. А село у коме би се такво лице пронашло, било је осуђено на пресељење (размештање). Ако се пак ради о кривичном делу крађе, за његовог учиниоца је прописана телесна казна у виду ослепљивања. Но, и за ово дело се кажњавало село у коме би се нашао овакав учинилац – господар села је везан довођен пред цара и плаћао би новчану казну у висини штете која је причињена крађом, односно разбојништвом.

И кнезови и старешине села где су скривани разбојници и крадљивци су према члану 146. кажњавани на исти начин – везивани су довођени пред цара где би потом плаћали новчану казну у висини надокнаде причињене штете услед

⁶ Ф. Чулиновић, Душанов законик, Београд 1931, 34- 35.

⁷ S. Jantolek, O Dušanovom Zakoniku, Beograd 1948, 39-41.

⁸ Љ. Кркљуш, Правна историја српског народа, Београд 2009, 40-41.

⁹ А. Соловјев, Душанов законик: г. 1349 и 1354, Београд 1929, 17-39.

извршења имовинског кривичног дела.¹⁰

Уколико се ова наредба царског судије о поступању са учиниоцима кривичних дела крађе и разбојништва није поштовала, тада је постојало посебно кривично дело. За ово је дело предвиђена одговорност и казна у члану 148. Ова је казна по врсти и мери одговарала управо кажњавању за ова кривична дела (крађу и разбојништво) на исти начин (по врсти и висини) као да су их сами учинили.

Уколико би се учиниоци кривичних дела крађе или разбојништва ухватили на месту извршења ових дела (*in flagranti*) – дакле, на делу, према члану 149. Законика, ова би се лица доводила пред жупу, село, господара или властелина. Тада им је изрицана казна – и то за разбојника – смрт вешањем, а за крађу – телесна казна – ослепљење. Дакле, ове су казне изрицане и за учиниоце ових кривичних дела против имовине који су ухапшени на лицу места, као и за оне који су ухапшени на неком другом месту (у бегу).¹¹

Кривично дело преваре је предвиђено у одредби члана 165. Наиме, лице које се служи "лажом, патвором или обезом" ради прибављања користи за себе или другога, дакле, довођењем невиних људи у заблуду (стварањем или учвршћивањем погрешне или непотпуне свести, представе, сазнања), казниће се за кривично дело на исти начин као и учинилац крађе, односно разбојништва - "као тат или гусар".

Прикривање лопова и разбојника у царском двору¹² је такође било предвиђено као кажњиво дело. Иако се не ради о имовинским кривичним делима, овде је кривична одговорност предвиђена за прикривање учинилаца управо ових дела која су у оно време била честа појава. Тако је у члану 173. прописана одговорност за прикривање лопова и разбојника (дакле, учинилаца кривичних дела крађе и разбојништва као насилне крађе) у царском двору. Наиме, ко би учиниоца ових дела прикрио, а тиме и онемогућио њихово привођење правди, било да се ради о властелину, властелинчићу, Грку, Немцу или Србину, он би се кажњавао истом казном као и сам учинилац крађе, односно разбојништва.

Суђење

Новчане казне су изрицали посебни судски органи (ђефалије). Њихово извршење је било прецизно одређено (члан 188.) како не би долазило до злоупотреба.

Законик цара Душана је прецизно одредио надлежност судова у односу на царску надлежност. Тако је изричито прописано у члану 192. да цар суди само за три кривична дела. То су била следећа кривична дела: 1) убиство (крв), 2) невера (издаја) и 3) разбој (разбојништво – насилно одузимање туђе имовине).¹³

Дакле, поред оваквог законског решења о надлежности царског суда за таксативно наведена кривична дела (најтежег карактера и степена тежине), предвиђена је у члану 181. надлежност царског суда и за друга тешка - када се обрете велико дело - кривична дела која нису могли да пресуде и расправе други судови. У противном сходно решењу из члана 182. свако је ишао пред свој суд у

¹⁰ Д. Николић и А. Ђорђевић, Законски текстови старог и средњег века: практикум, Ниш 2002, 238-242.

¹¹ М. Dolenc, *Dušanov zakonik*, Ljubljana 1925, 56-89.

¹² С. Јантолек, *Душанов законик*, Скопље 1955, 18-25.

¹³ С. Новаковић, н. д., 45-49.

чијој се области налазио, односно где је извршио конкретно кривично дело. Мимо и поред редовног судије, нико није могао да потражи правду пред царским судом.¹⁴

Пастири (станици) у целом царству су, према одредби члана 183. били дужни да иду пред надлежни суд за следећа кривична дела: а) вражду, б) гусара, в) тата, г) прејем људи, д) крв и ђ) земљу.

Кривична дела крађе и разбојништва, односно кривична одговорност њихових учинилаца се могла утврђивати на два начина: а) путем врелог гвожђа и б) путем свода (сведока).

Путем врелог гвожђа (члан 150) се, као доказног средства, кривица учиниоца кривичних дела крађе и разбојништва могла порећи (оповргнути), па су они ослобођени од било какве казне. Но врело гвожђе је такође могло да кривицу ових лица не оповргне, када су они оглашавани кривим, па су им и изрицане строге, Закоником прописане, казне: а) смртна казна и б) телесна казна.

Доказивање кривичних дела¹⁵ крађе или разбојништва се могло вршити и путем свода (члан 180.). Свод или "правдање" учињеног кривичног дела је могло да употреби свако лице које је било окривљено за ова имовинска кривична дела. Ако окривљени није могао да понуди свод који би доказао да је он купио "украдене ствари", тада је одговарао по закону и плаћао глобу. Свод је могао да буде позван и ако је неко од наведених кривичних дела извршено како у земљи (Србији), тако и у "иној земљи" (инострaству). Примена овог доказног средства је била могућа у случају када би власник "препознао" своју украдену ствар.¹⁶

У члану 193. Законик говори о доказивању имовинских кривичних дела. Наиме, овде се ради о примени свода у случају извршења кривичних дела крађе и разбојништва. Ово су била и најчешће извршавана имовинска кривична дела у средњем веку. Свод је представљао начин доказивања својине и државине на имовини (покретној и непокретној), посебно када се радило о стоци у случају извршења крађе или разбојништва.

Наиме, свод је могао да сведочи да је одређена ствар "законито купљена од неког лица у земљи", а не да је прибављена наведеним имовинским кривичним делима. Ако се пак такво сведочење није могло поткрепити и није било убедљиво, тада је и учинилац ових кривичних дела био кривично одговоран за њих, те је осуђиван да плати глобу. У противном, ако би сведочење свода било успешно, учинилац би се ослобађао од кривице.

Изрицање и извршење казни

Новчане казне (глобе) су наплаћивала посебно одређена лица – глобари. Овакво је решење прихваћено у члану 188. Законика.

Наиме, глобари су могли да наплате само ону глобу и у оној висини коју би одредио суд. У противном, без судске одлуке о плаћању глобе, они исту нису смели да наплаћују ни од кога.

Ако се ради о изреченој казни затвора (лишења слободe – тамница) сходно члану 184. Законика, она се у градовима могла извршити затварањем од стране

¹⁴ С. Јантолек, Душанов законик, 87-98.

¹⁵ Н. Радојчић, н. д., 45-61.

¹⁶ Т. Тарановски, Историја српског права у Немањинској држави, Београд 1996, 454-460.

властеле и ђефалија који "држе градове и тргове". Но, они нису могли да затворе ниједно чице без одлуке цара – дакле, "без књиге царства ми". У противном, они би за противправно лишење слободе плаћали новчану казну у износу од пет стотина перпера. Исто је решење било прихваћено и код извршења казне затвора (тамнице) "без књиге повленија царства ми" ако се радило о затворима ван градова или тргова.

Интересантно је решење садржано у члану 194. Законика. Наиме, овде се говори о плаћању глобе од стране црквених људи за учињена недела (сагрешенија). У овим случајевима је наплаћена глоба припадала цркви, без обзира да ли је у конкретном случају кривични поступак према учиниоцу кривичног дела водила црква или ђефалија (судија). Изричито је одређено, да у овим случајевима цар или ђефалије немају могућност да наплате глобу.

Закључак

Велики број кривичних законодавстава средњег века (Руска правда, Закон судњи људем, владарске повеље, манастирске повеље, Рударски закон и др.) су на првом месту садржавали бројне одредбе којима су уређивали живот људи, организацију власти и друштвене односе. Стога су и одредбе у овим законским текстовима фрагментарног карактера, измешане су разне гране права, без посебне систематике и редоследа. Слична је ситуација и са Душановим закоником као најзначајнијим правним спомеником раног феудализма.

Овај је Законик за време и прилике у којима је донет и када је примењиван био напредан законски текст са бројним оригиналним решењима. Међу његовим одредбама се посебно издвајају кривичноправни прописи материјалног и процесног карактера.

Међу процесним прописима нарочити значај имају одредбе о организацији кривичног правосуђа. Тако се разликују: а) царски суд (који суди за таксативно наведена и најтежа кривична дела, односно за кривична дела која не могу да расправе и пресудедруги судови) и б) ђефалије.

Поред судске власти, прецизно је већ за то време одређена надлежност органа за извршење изречених кривичних санкција. Тако су новчане казне (глобе) извршавала посебно одређена лица – глобари на основу донете судске одлуке. И тек после судске одлуке властелини и градови су могли да изврше изречену казну лишења слободе - затвора (тамнице).

И трећи процесни аспект одредби Душановог законика се односио на начин доказивања извршених кривичних дела, посебно кривичних дела имовинског карактера. Тако се два најзначајнија и најчешћа имовинска кривична дела – крађа и разбојништво - могу доказивати помоћу два доказна средства. То су: а) врело гвожђе и б) свод.

Међу имовинским кривичним делима које познаје Душанов законик налазе се следећа дела: а) крађа (где је ноћна крађа или крађа царских свиња тежи облик дела запрећен тежом врстом казне), б) разбојништво (гус – насилно отимање туђе имовине, в) прикривање учиниоца крађе, односно разбојништва, г) уништење и оштећење туђе имовине и д) превара.

За ова су кривична дела предвиђене стого казне: а) смртна казна вешањем, б) телесна казна ослепљењем и в) новчана казна – гозба. Поред њих, Законик познаје и казну лишења слободе – тамницу.

Но, поред индивидуалне кривичне одговорности појединаца за учињена имовинска кривична дела, Законик је на више места прописао и колективну одговорност: села или околине града, посебно у случају када прикривају учиниоце крађе или разбојништва или их не пријављују надлежним органима. На сличан начин је колективна одговорност села прописана и за специфична кривична дела оштећења или уништења туђе ствари: а) изазивање ватре и б) напасање стоке на туђем имању.

Литература

- Dolenc, Metod. Dušanov zakonik: primerjalni prikaz pravnih razmer po Dušanovem zakoniku in po istodobnem germanskem pravu - s posebnim ozirom na Slovence. Ljubljana 1925.
- Jantolek, Stevan. O Dušanovom Zakoniku. Beograd 1948.
- Јантолек, Стеван. Душанов законик. Скопље 1954.
- Кркљуш, Љубомирка. Правна историја српског народа. Београд 2009.
- Николић, Драган, и Александар Ђорђевић. Законски текстови старог и средњег века: практикум. Ниш 2002.
- Новаковић, Стојан. Законик Стефана Душана, цара српског: 1349 и 1354. Београд 1988.
- Радојчић, Никола. Душанов законик. Нови Сад 1950.
- Селаковић, Никола. Душанов законик и правни транспланти. Београд 2007.
- Соловјев, Александар. Душанов законик : г. 1349 и 1354. Београд 1929.
- Стојановић, Зоран. „Кривично право средњовековне Србије“. Годишњак Правног факултета у Бањој Луци, 18-20, Бања Лука 1993-1995.
- Тарановски, Теодор. Историја српског права у Немањинској држави. Београд 1996.
- Чулиновић, Фердо. Душанов законик. Београд 1931.